

ANNA WALULIK CSFN

WIARA I RELIGIA W CAŁOŻYCIOWYM UCZENIU SIĘ

Cel nie tylko wyznacza kierunek działania człowieka, ale także motywuje lub osłabia podejmowane przez niego inicjatywy. W projektach pedagogicznych celowość nabiera szczególnego znaczenia: wychowanie ma prowadzić do samowychowania, nauczanie do uczenia się, kontrola do odpowiedzialności. Efekt tych zamierzeń w sposób naturalny odnoszony jest do dorosłości. Jednak nawet najbardziej powierzchowna obserwacja codzienności pokazuje, że w epoce szybkich zmian procesy te nie są w stanie przygotować wychowanka do dorosłego życia. Zadania, z którymi przyjdzie mu się zmierzyć, są nieprzewidywalne. Dlatego coraz częściej mówi się o tym, że edukacja nie tyle ma nauczyć, wychować, ukształtować postawy, ile uwrażliwić na to, że człowiek powinien poszukiwać źródeł, które pomogą mu rozwiązywać życiowe zadania.

Ponowoczesność, odrzucając wszelkie „wielkie narracje”, jednocześnie rodzi potrzebę poszukiwania stałych, niezawodnych odniesień. W tym kontekście warto zapytać: Jak wiara chrześcijańska może wspomagać dorosłego w realizacji zadania, jakim jest życie? Poszukiwanie odpowiedzi na to pytanie wymaga przyjrzenia się dynamice wiary i obszarom, w których jej doświadczanie sprzyja szczęśliwemu życiu. Ze względu na ilość i jakość życiowych doświadczeń refleksja w tym zakresie jest bliższa dorosłym niż dzieciom czy nawet młodzieży. Dlatego zostanie ona przedstawiona z perspektywy dorosłego wierzącego.

1. DOROSŁY W PROCESIE DOJRZEWANIA WIARY¹

Człowiek, uświadamiając sobie własną ograniczoność, poszukuje kontaktu z Absolutem. Paul Tillich uważa, że każdy człowiek posiada jakąś „troskę ostateczną”, którą często jest wiara religijna². Wynika z tego, że nawet jeżeli pojęcia „wiara” i „religia” w potocznym znaczeniu są używane zamiennie, to nie są one tożsame. Wiara zakłada oparty na zaufaniu stosunek między osobami, i to wyróżnia ją „od wiedzy opartej na dowodach i od bezpodstawnego paradoksu «ślepego» zaufania”³. W teologii katolickiej wiara jest rozumiana jako osobowe przyłgnięcie człowieka do Boga. Relacji tej towarzyszy dobrowolne uznanie całej prawdy, którą Bóg objawił człowiekowi. Oznacza to, że jest ona zarówno łaską, darem Bożym, cnotą nadprzyrodzoną, jak i aktem autentycznie ludzkim⁴. Takie jej rozumienie zakłada, że musi ona dojrzewać wraz z rozwojem innych sfer funkcjonowania osoby. Dlatego dynamiczne rozumienie dorosłości zakłada również konieczność troski o rozwój wiary. Wychowanie staje się zatem istotnym zadaniem człowieka niezależnie od wieku. Pominięcie sfery religijnej człowieka czyniłoby jego obraz uproszczonym i okaleczonym⁵. Religia chrześcijańska zakłada zrozumienie, że wiara jest rzeczywistością dynamiczną, posiada momenty silne i słabe, a jej charakter jest skomplikowany i zróżnicowany. Oznacza to wymóg całościowej troski o jej jakość, a poznanie zmian zachodzących w tym procesie, pozwala na interpretowanie własnych przeżyć, przewidywanie zmian i przystosowanie się do nich⁶.

W ślad za dynamicznym rozumieniem wiary, w dokumentach Kościoła zwracana jest uwaga na to, że głównym jej celem jest prowadzenie chrześcijanina ku dojrzałości⁷. Jej osiągnięcie opisywane jest zarówno na podstawie logiki nawrócenia chrześcijańskiego, jak i z wykorzystaniem metod badaw-

¹ Piszę o tym szerzej w: *Moderacyjne i synergiczne kształtowanie dorosłości. Propozycja typologii modeli znaczeń wiedzy religijnej na przykładzie Korespondencyjnego Kursu Biblijnego*, Kraków: WAM 2011; *Edukacyjne wspomaganie dorosłych w refleksji nad życiem*, Kraków: WAM 2012.

² Zob. J.A. K ł o c z o w s k i, *Paul Tillich – teolog „troski ostatecznej”*, w: P. T i l l i c h, *Dynamika wiary*, Poznań: „W drodze” 1987, s. 15.

³ K. R a h n e r, H. V o r g r i m l e r, *Wiara*, w: *Mały słownik teologiczny*, Warszawa: PAX 1987, s. 534.

⁴ Katechizm Kościoła Katolickiego [dalej cyt.: KKK] 150-154.

⁵ J. K o z i e l e c k i, *Z Bogiem albo bez Boga*, Warszawa: PWN 1991, s. 72.

⁶ P. G i g u e r e, *Dorosły człowiek. Dojrzała wiara*, Kraków: M 1997, s. 72.

⁷ Dyrektorium Ogólne o Katechizacji (1971), nr 16, 20.

czych stosowanych w naukach społecznych. Niezależnie od przyjętej koncepcji badawczej, fundamentalne założenie wyraża się w przekonaniu, że dojrzała wiara nie może rozwijać się bez dojrzałej osobowości⁸. Rezygnacja z egocentryzmu i fanatyzmu umożliwi krytyczne ustosunkowanie się do już ukształtowanych postaw.

Innym kryterium dojrzałości religijnej jest niezależność motywacji religijnej od potrzeb psychofizycznych oraz stałość postępowania zgodna z zasadami moralnymi. Poza tym dojrzała religijność unika absolutyzacji własnych wyobrażeń i jest otwarta na szerszą interpretację przedmiotu religii. W odniesieniu do człowieka dorosłego, wiarę można uznać za czynnik, który inspiruje i motywuje jego dojrzewanie, a rodzące się wątpliwości kierują jego uwagę w stronę edukacji religijnej. Romuald Jaworski przyjmuje, że o dojrzałości religijnej świadczy wiedza religijna, uczucia religijne oraz relacje między Bogiem i człowiekiem⁹.

2. CAŁOŻYCIOWE UCZENIE SIĘ WIARY

Dorośli, poszukując swojego miejsca w ponowoczesnym świecie, potrzebują wsparcia i – jak pokazują doświadczenia wielu osób – może to być wsparcie edukacyjne¹⁰. Nie należy go ograniczać jedynie do efektów kształcenia nieformalnego, choć nie powinno się ich również pomniejszać. Dorośli ze względu na posiadane doświadczenia może także wydarzeniom życiowym nadawać edukacyjny charakter. Sytuacja ta uwrażliwia na potrzebę, a nawet konieczność całościowego uczenia się.

Idea całościowego uczenia się traktowana jest jako naczelna zasada edukacji w XXI wieku. Wyraża to raport, opublikowany w 1996 r. przez komisję UNESCO pod kierownictwem Jacques'a Delorsa, pt. „Edukacja – jest w niej ukryty skarb”¹¹. Edukacja ta ma opierać się na czterech filarach:

⁸ R.R. Irwin, *Spiritual development in adulthood. Key concepts and models*, w: *Handbook of adult development and learning*, red. C.H. Hoare, Oxford–New York: Oxford University Press 2006, s. 309.

⁹ Zob. R. Jaworski, *Człowiek religijny – kryteria dojrzałości. Analiza psychologiczna*, w: „*Fides et ratio*”. *W poszukiwaniu ideału człowieka XXI wieku*, red. I. Mroczkowski, E.A. Wesołowska, Płock: Novum 2001, s. 73-77.

¹⁰ Piszę o tym szerzej w: *Edukacyjne wspomaganie dorosłych w refleksji nad życiem*.

¹¹ J. Delors, *Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji ds. Edukacji dla XXI wieku*, pod przewodnictwem J. Delorsa, Warszawa: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich 1998.

uczyć się dla wiedzy, uczyć się pracy i kompetencji, uczyć się dla zrozumienia innych, uczyć się dla własnego rozwoju. Realizacja zadań edukacji opartej na tych filarach powinna iść w trzech wymiarach: edukacji etycznej i kulturalnej, edukacji ścisłej i technologicznej, edukacji ekonomicznej i socjalnej. Zasada, którą powinna się kierować edukacja w myśl idei ustawiczności to: każdy człowiek musi być gotowy do uczenia się przez całe życie, które koncentruje się na wszechstronnym rozwoju osobowości i uczenia się dla życia. Dlatego edukacja ma uczyć: jak zdobywać wiedzę, działania, harmonijnego współżycia i życia. Takie rozumienie edukacji nie określa rezultatu doraźnych działań edukacyjnych, ale stanowi podstawę uczenia się przez całe życie¹². Rzeczywistość ta skłania do poszukiwania zarówno odpowiednich form edukacji dorosłych, jak i uświadamia konieczność oraz potrzebę uczenia się w codziennym życiu. Należy w tej sytuacji zdawać sobie sprawę z tego, że aby dorosły umiał odpowiedzialnie i efektywnie funkcjonować w świecie, konieczne jest ciągle stwarzanie mu okazji do uczenia się, a w jego następstwie – do dokonywania zmiany w swoim życiu¹³.

Idea całożyciowej edukacji wpisuje się w refleksję nad możliwościami wspomaganie dorosłego w jego rozwoju. Pomoc ta jest o tyle potrzebna, że rozwój nie dokonuje się mechanicznie, a życie dorosłego jest zadaniem wymagającym ciągłego „rozwiązywania”. Co więcej, proces ten obejmuje całego człowieka: zarówno jego decyzje, działania, wybory, jak i życiowe doświadczenia. Człowiek, jeżeli nie chce być wykluczony ze społeczności, staje przed koniecznością nieustannego rozwijania swoich kompetencji, i to nie tylko zawodowych czy poznawczych. Źródłem pozyskiwania kompetencji „życiowych” mogą się stawać wydarzenia codzienności, które człowiek w codziennym życiu przeżywa, których doświadcza, które są mu opowiadane i które interpretuje. Wszystko to pozwala w końcu nadawać codziennym wydarzeniom i doświadczeniom nowe znaczenie i nowy sens.

Z refleksją o uczeniu się związana jest także koncepcja metauczenia się, albo w szerszym ujęciu: metapoznanie. Zakłada ona, że istnieje pewna nad-

¹² J. P ó ł t u r z y c k i, *Wskazania dla edukacji ustawicznej w raporcie komisji Delorsa: learning: the treasure within, uczenie się – nasz ukryty skarb*, w: *Kształcenie ustawiczne – idee i doświadczenia*, red. Z.P. Kruszewski, J. Półturzycki, E.A. Wesołowska, Płock: Novum 2003, s. 67-79.

¹³ T. B a u m a n, *Dydaktyczny i społeczny status uczenia się*, w: *Uczenie się jako przedsięwzięcie na całe życie*, red. T. Bauman, Kraków: Impuls 2005, s. 7; J. K a r g u l, *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przesłanki do budowy teorii edukacji całożyciowej*, Wrocław: Dolnośląska Szkoła Wyższa 2005, s. 7.

rzędna forma uczenia się, która ma charakter ogólny i determinuje indywidualne procesy uczenia się. Taka refleksja nad uczeniem się może też stać się sloganem, jeżeli zostanie potraktowana jako wymóg, że zdobycie wiedzy wymaga się wcześniejszego treningu w zakresie uczenia się. Może też uświadomić zapotrzebowanie na nowe formy uczenia się, w tym także, a może przede wszystkim autoedukację. Dla tych procesów szczególnie istotne może okazać się myślenie o edukacji w zaproponowanych przez K. Illerisa trzech wzajemnie od siebie zależnych wymiarach uczenia się, czyli w wymiarze poznawczym, emocjonalnym i społecznym. Ich analiza uświadamia, że podczas uczenia się zachodzi proces wewnętrzny, którym jest przyswajanie wiedzy, oraz zewnętrzny – polegający na interakcjach społecznych zachodzących między osobą uczącą się a jej materialnym i społecznym środowiskiem¹⁴. Dlatego należy zwrócić uwagę na to, że uczenie się, obejmując składowe indywidualne i społeczne, w przypadku człowieka dorosłego nie może omijać szeroko rozumianego procesu samokształcenia.

Definiując samokształcenie w optyce fenomenologicznej, D. Demetrio zwraca uwagę na świadome i zaplanowane uczestnictwo człowieka w procesie konstruowania siebie. Zasada ta dotyczy doboru środków właściwych dla realizacji celów i zaspokajania potrzeb w obrębie zmian, jakie przynosi upływający czas¹⁵. Stąd też samokształcenie może przyjmować różny charakter, ale zawsze ma w nim miejsce introspekcja i autorefleksja, dzięki którym dorosły uczy się poprzez wykorzystywanie własnych doświadczeń i potrzeb. W ten styl myślenia o uczeniu się wpisuje się edukacja religijna dorosłych.

Edukacja religijna w chrześcijaństwie koncentruje się na przekazywaniu objawienia Bożego oraz uczeniu w jego świetle refleksji nad życiem. Odbywa się ono zazwyczaj poprzez katechezę. Jej zakres i funkcje wykraczają poza to, co kryje się w pojęciu „nauczanie”¹⁶. W odniesieniu do katechezy oznacza ono uczenie, jak żyć Ewangelią. Dlatego nie jest ono utożsamiane z samym przekazywaniem wiedzy religijnej, ale też jej nie pomija. Wiedza religijna ma służyć rozwojowi wiary poprzez objaśnianie i odsłanianie jej ta-

¹⁴ K. Illeris, *Trzy wymiary uczenia się. Poznawcze, emocjonalne i społeczne ramy uczenia się*, Wrocław: Dolnośląska Szkoła Wyższa 2006, s. 54.

¹⁵ Zob. O. Czerniawska, *Dylematy andragogiki. Między nauczaniem, uczeniem się a autoedukacją*, w: *Aksjologia edukacji dorosłych*, red. J. Kostkiewicz, Lublin: TN KUL 2004, s. 114.

¹⁶ Zob. R. Murawska, *Katecheza chrzcielna w procesie wtajemniczenia chrześcijańskiego czasów apostoelskich*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1990, s. 36-25.

jemnic. W procesie tym poznawaniu naturalnemu treści religijnych towarzyszy poznanie wiary, które w swej istocie różni się od poznania naturalnego, ale go nie wyklucza i mu się nie sprzeciwia. Uwzględnienie tych dwóch sposobów poznania umożliwi człowiekowi otwarcie się na „rzeczywistość sacrum” oraz dokonywanie interpretacji codzienności w perspektywie eschatologicznej¹⁷.

Poznanie wiary sprzyja oczyszczaniu jej z elementów irreligijnych i gromadzeniu jej uzasadnień¹⁸. Oznacza to, że pogłębienie intelektualne własnej wiary jest nieodzownym warunkiem dojrzałości. Osoba zatroskana o swoją wiarę musi posiadać umiejętność jej intelektualnego uzasadnienia. W ponowoczesności, w której dominuje postęp oparty na wiedzy, niemożliwe jest życie wiarą bez jej uprzedniego intelektualnego pogłębienia¹⁹. Można przypuszczać, że powodem kruchości wiary we współczesnym świecie jest ignorancja religijna. Brak znajomości prawd religijnych często prowadzi do działania opartego na naśladowaniu schematów funkcjonowania społecznego przyjętego przez otoczenie. Wyraża się ono w stosunku człowieka do przesądów, stereotypów i wyobrażeń religijnych²⁰. I odwrotnie – posiadanie odpowiedniej wiedzy religijnej pozwala rozróżniać istotne elementy wiary od elementów drugorzędnych. Uzdalnia też do rozwiązywania i interpretowania życiowych zadań, przed którymi staje dorosły, w świetle Ewangelii. W ten sposób również dojrzewa wiara. Mimo że wiedza religijna pełni służebną rolę w stosunku do wiary, to jednak te dwa obszary religijności nie wykluczają się, ale wzajemnie uzupełniają, a nawet dają efekt synergiczny²¹. Jego wyrazem może być mądrość (w tym przypadku chrześcijańska), która ma nie tylko zdolność ewangelicznego interpretowania ludzkiego życia, ale przede wszystkim nadaje życiu nową jakość.

W procesie pogłębiania religijności nie można pominąć czynników zewnętrznych, takich jak otoczenie, wychowanie i uczenie się. Stanowią one obszary nabywania i interpretowania doświadczeń zarówno podstawowych, jak

¹⁷ Z. M a r e k SJ, *Podstawy i założenia katechetyki fundamentalnej*, Kraków: WAM 2007, s. 22.

¹⁸ M. M a j e w s k i, *Spotkania katechezy z teologią*, Kraków: Poligrafia Salezjańska 1995, s. 7.

¹⁹ R. M u r a w s k i, *Dorastający*, w: *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik metodyczny do religii dla kl. I liceum*, z. 1, red. Z. Marek, J. Mólka, Kraków: WAM 2002, s. 41.

²⁰ B. M i l e r s k i, *Religia w społeczeństwie pluralistycznym*, w: *Elementy pedagogiki religijnej*, red. B. Milerski, Warszawa: ChAT 1998, s. 224, 218-230.

²¹ Szerzej piszę o tym w: *Moderacyjne i synergiczne kształtowanie dorosłości*.

i religijnych. Dlatego szczególne znaczenie w kształceniu religijnym ma Biblia, która dostarcza treści, umożliwiających odkrywanie tajemnicy Boga²². Uznanie Biblii za źródło treści wiary oznacza konieczność nabywania umiejętności poprawnego korzystania z Biblii, czyli odkrywania w jej treści tajemnicy Boga i Jego związków z człowiekiem. W kształceniu religijnym wyraża się to w tzw. aktualizacji. Nie jest ona dowolnym działaniem zmierzającym do objaśniania tekstów biblijnych, lecz kieruje się określonymi zasadami i metodami, by doprowadzić do właściwego rozumienia Biblii. Edukacja religijna dorosłych uczy zatem dostrzegania historycznego, dynamicznego i egzystencjalnego aspektu objawienia²³.

Kształcenie religijne oparte na źródle, jakim jest Biblia, nie stanowi gotowych rozwiązań problemów codziennego życia, lecz uwrażliwia na odkrywanie Bożego wezwania skierowanego do człowieka i interpretowania zgodnie z nim codziennego życia. Poznawanie Biblii ma pomagać człowiekowi w odkrywaniu tego, co Bóg chce przekazać człowiekowi i do czego go zwraca w konkretnej sytuacji życiowej, jak również ma ułatwiać odczytywanie treści biblijnej i jej znaczenie dla jego aktualnej rzeczywistości²⁴.

3. EDUKACJA RELIGIJNA DOROSŁEGO W SŁUŻBIE ŻYCIA WIARA

We współczesnym świecie odcinającym się od religii, widoczne są jednocześnie liczne tendencje desekularyzacji, wyrażające się między innymi w różnych formach eklektycznej duchowości, gwarantującej bardziej pewną i autentyczną drogę do swojego „ja” i *sacrum*, w miejsce tradycyjnej religijności. „Nową duchowość” wprowadza się nawet w dziedzinach życia opartych na wyjątkowo racjonalnych zasadach organizacyjnych, takich jak instytucje czy organizacje. W panujących tam zasadach dostrzega się analogie z religią w postaci nowej obrzędowości czy wzajemnych relacji²⁵. W ten też sposób obszar wiary i religijności wpisuje się w życie dorosłego na podobnych zasadach, jak inne aspekty codzienności z charakterystyczną dla niej niejednoznacznością i niepewnością. Wiara religijna w chrześcijańskim rozumieniu staje zatem przed człowiekiem jako wyzwanie i nowe zadanie jego

²² Zob. Z. M a r e k, *Biblia w katechetycznej posłudze słowa*, Kraków: WAM 1998, s. 99.

²³ Zob. Sobór Watykański II, *Konstytucja o Objawieniu Bożym*, nr 11-12.

²⁴ M a r e k, *Biblia w katechetycznej posłudze słowa*, s. 103.

²⁵ Zob. M. K o s t e r a, *Postmodernizm w zarządzaniu*, Warszawa: PWE 1996, s. 41.

dorości. Oznacza to, że może ona inspirować nową obecność w ponowoczesności osób religijnie wierzących²⁶.

Z przeprowadzonych przeze mnie w latach 2006-2009 badań nad edukacją religijną dorosłych wynika, że podejmują ją zazwyczaj (97%) osoby zaangażowane w rozwijanie wiary²⁷. Z jednej jej form, jaką jest Korespondencyjny Kurs Biblijny (KKB), w latach 1993-2009 skorzystało ponad 4,5 tys. osób. Liczba ta świadczy o tym, że w dorosłym wierzącym istnieje potrzeba zdobywania bądź pogłębiania wiedzy religijnej. Przy czym należy zauważyć, że zdecydowanie najmniej liczną grupę stanowią osoby w okresie późnej dorości, co w jakiś sposób burzy potoczne opinie, że religijnością interesują się głównie osoby starsze²⁸.

Podstawowym czynnikiem organizującym dynamikę edukacji religijnej dorosłych jest odwoływanie się do *sacrum*. Dorosły, doświadczając własnej ograniczoności i przygodności, poszukuje tajemnicy swego pełnego spełnienia się. W tym celu podejmuje próby odkrywania sensu świata oraz ludzkiego życia i śmierci. Poszukuje wartości, które mogłyby porządkować i scalać poszczególne jego doznania. Z chrześcijańskiego punktu dążenia te są oparte na związkach człowieka z osobowym Bogiem, których istotą jest bazujące na wierze przeświadczenie o bezwarunkowej, nieustannie doświadczanej w życiu i bezgranicznej miłości Boga do człowieka²⁹.

Wśród motywów skłaniających dorosłych do aktywności edukacyjnej opartej na źródłach religijnych, są zarówno czynniki wewnętrzne, mianowicie atmosfera wyniesiona z domu rodzinnego (24,4% respondentów), jak i zewnętrzne (np. konieczność dzielenia się wiarą z innymi – 22,7%). Motyw uczestnictwa w KKB przywołujący atmosferę wyniesioną z domu rodzinnego, wskazuje na jej istotną rolę w zdobywaniu doświadczeń, które sprzyjają rozwijaniu i nawiązywaniu relacji międzyosobowych, w tym także relacji z Bogiem, a w konsekwencji realizacji zadań życiowych w dorości. Do-

²⁶ Modele obecności dorosłego wierzącego w ponowoczesności zaproponowałam w: *Modelaryjne i synergiczne kształtowanie dorości*.

²⁷ Badaniami w formie ankiety pocztowej zostali objęci absolwenci i uczestnicy Korespondencyjnego Kursu Biblijnego, organizowanego przez Wydział Pedagogiczny Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie. Jest to polska wersja Österreichisches Katholisches Bibelwerk Diözesanstelle Linz. Pomysłodawcą polskiej wersji kursu jest ks. prof. dr hab. Zbigniew Marek SJ, który go zorganizował i do dnia dzisiejszego nim kieruje. Kurs prowadzony w klasycznej formule kształcenia korespondencyjnego trwa ok. trzy lata. Zob. *Kurs biblijny. Zeszyt 1*, Kraków: WAM 2001, s. 5.

²⁸ Zob. Walulik, *Edukacyjne wspomaganie dorosłych w refleksji nad życiem*, s. 74.

²⁹ Z. Marek, *Podstawy wychowania moralnego*, Kraków: WAM 2005, s. 71.

rośli, podejmując decyzję o aktywności edukacyjnej, dążą głównie do zaspokojenia potrzeb poznawczych (56,7% respondentów). Potrzebę podnoszenia poziomu wiedzy u osób podejmujących edukację religijną potwierdza także katalog wielu form edukacji religijnej, w których brali udział uczestnicy KKB (np. neokatechumenat, spotkania biblijne w parafii, telewizja Trwam, studia zaoczne PAT, katecheza dla dorosłych). Pragnienie zaspokojenia potrzeby rozumienia treści religijnych oznacza, że wiedza religijna zajmuje ważne miejsce w rozwoju wiary dorosłego. Zostaje to potwierdzone zależnościami pomiędzy odpowiedziami dotyczącymi potrzeby religijnego rozumienia tekstów biblijnych a sposobami wyrażania wiary³⁰. Rozwojowi wiary dorosłych uczestników edukacji religijnej towarzyszy pogłębienie intelektualne, poszukujące intelektualnego jej uzasadnienia. Oznacza też, że jest im obcy infantylizm oraz ignorancja fundamentów wiary i jej życiowych implikacji.

Motywacja dorosłych uczestników edukacji religijnej wpisuje się w potrzebę rozwoju i twórczości, rozumianą jako kształtowanie samego siebie, swojej osobowości, osiąganie coraz wyższego jej poziomu³¹. Konsekwencją zwrócenia szczególnej uwagi na zaspokojenie potrzeby pogłębiania wiedzy religijnej są osiągnięte przez dorosłych uczestników edukacji religijnej jej skutki w postaci pogłębiania życia religijnego. Zdobywanie wiedzy religijnej łączy się ściśle z poznaniem wiary, w którym chodzi o udzielanie człowiekowi wsparcia, umożliwiającego otwarcie się na tajemnicę Boga i na Jego transcendentną obecność. Potrzeby te wypełniają osobę twórczym niepokojem związanym z poszukiwaniem zarówno wartości intelektualnych, jak i transcendentnych. Ujawnia się w nich także potrzeba odkrywania sensu życia i egzystencji³².

Wyjątkowo liczną i różnorodną grupę skutków edukacji religijnej podejmowanej w dorosłości stanowią korzyści, dotyczące rozwoju wiary i religijności. Dzięki temu, że wspomniany Korespondencyjny Kurs Biblijny zaspokaja potrzeby poznawcze, podnosi (też) na wyższy poziom merytoryczny i metodyczny umiejętność argumentowania własnej wiary. Respondenci, korzystając z treści biblijnych, zaspokajają potrzebę dzielenia się zdobytą wiedzą (22%), ale jednocześnie służy ona do obrony własnych przekonań religijnych

³⁰ Świadczy o tym wysoki (+1) wskaźnik wartości Q-Kendalla.

³¹ Z. M a t u l k a. *Oświata dorosłych a potrzeby człowieka współczesnego*, „Badania Oświatowe” 1982, nr 4, s. 112.

³² J. M a k s e l o n, *Człowiek jako istota religijna*, w: *Psychologia dla teologów*, red. J. Makselon, Kraków: PAT 1995, s. 260.

(21,5%). Studiowanie Biblii daje im poczucie pewności podczas rozmów na tematy związane z wiarą (16,1%), a także ułatwia odróżnianie tego, co istotne w wierze od sensacji (17,9%). Emilio Alberich wyjaśnia, że w zmieniających się warunkach życia społecznego konieczna jest weryfikacja tradycyjnego modelu życia człowieka wierzącego i tożsamość religijna dorosłych nie może być kształtowana jedynie przez tradycję lub przynależność socjologiczną, lecz musi opierać się na osobistym i wolnym wyborze³³. Warunek ten stanowi szczególne wyzwanie dla Polaków, znajdujących się obecnie w okresie średniej i późnej dorosłości, gdyż ich wiara i religijność często była warunkowana jedynie tradycją rodzinną i narodową.

Za szczególnie ważny efekt edukacji religijnej dorośli uznają rozwijanie motywacji do poszukiwania solidnej wiedzy (32,7%). W tym miejscu prowadzonych analiz spotykają się wiedza religijna i wiara dorosłego. W ponowoczesnej rzeczywistości, w której wiedza jest ceniona i uznawana za kapitał społeczny, istnieje potrzeba osiągania wysokich kompetencji w zakresie przetwarzania informacji w wiedzę oraz nadawania znaczeń rzeczywistości w wymiarze indywidualnym i społecznym. Przy czym należy zauważyć, że za podstawowy efekt o charakterze religijnym respondenci uznają zmianę obrazu Boga. Kształtowanie właściwego, biblijnego obrazu Boga jest celem wszelkich form nauczania Kościoła. W przypadku dzieci kształtowanie obrazu Boga na wiedzy religijnej uznaje się za działanie niewłaściwe³⁴, natomiast w odniesieniu do dorosłych, gdy ich wiara ma charakter autonomiczny i możliwości poznawcze są znacznie większe, wiedza religijna może okazać się istotna w osiąganiu właściwego obrazu Boga. Tworzony przez człowieka obraz Boga podlega wielorakim przemianom, a decydujący wpływ na ich przebieg wywierają poszczególne etapy rozwoju człowieka oraz pojawiające się wewnętrzne i zewnętrzne bodźce natury religijnej. Zachodzące przemiany w obrazie Boga warunkowane są charakterem gromadzonych doświadczeń Boga, które w początkowym etapie życia mają charakter doświadczeń heteronomicznych, a następnie poczynając od okresu dorastania, stopniowo przemieniają się w autonomiczne doświadczenia Boga.

Posiadany obraz Boga wywiera znaczący wpływ na proces uczenia się modlitwy³⁵, która rozumiana jest jako „wzniesienie duszy do Boga”, jako

³³ E. A l b e r i c h, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, tłum. K. Misiaszek [i in.], Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 2003, s. 143-145.

³⁴ Zob. Z. M a r e k, *O kształtowaniu obrazu Boga*, „Horyzonty Wiary” 2(1991)3, s. 29-46.

³⁵ M a r e k, *Podstawy i założenia katechetyki fundamentalnej*, s. 121.

„związek przymierza między Bogiem i człowiekiem” oraz jako żywy związek „dzieci Bożych z ich nieskończonego dobrego Ojcem”. Dzięki modlitwie człowiek jest w stanie nawiązywać żywy i osobisty kontakt z Bogiem³⁶. Modlitwę uważa się za najbardziej pierwotny akt religijności człowieka³⁷. Potwierdzają to wypowiedzi respondentów, którzy deklarują, że dzięki edukacji religijnej uczą się modlitwy (17%), a Biblia stanowi podstawę ich kontaktu z Bogiem w modlitwie (19,9%), między innymi poprzez modlitwę tekstami Pisma Świętego (16,2%). Nadto dorośli uczestnicy edukacji religijnej informują, że dzięki niej uczą się modlić w każdej chwili życia (22,6%). Wybory respondentów przeciwstawiają się tym samym postawie tych chrześcijan, którzy uważają, że „modlitwa jest zajęciem, nie dającym się pogodzić z tym wszystkim, co mają do zrobienia; nie mają na nią czasu”³⁸. Pokazują one ścisłą zależność pomiędzy słowem Bożym jako źródłem modlitwy i codziennością dorosłego. Oznacza to, że dorośli uczestnicy edukacji religijnej dostrzegają wyraźne związki pomiędzy podejmowanym kształceniem i wydarzeniami codziennego życia. Doświadczane przez nich skutki uczestnictwa w edukacji religijnej odnoszą się do zaspokojenia potrzeb poznawczych, w zakresie wiedzy religijnej, które wpływają na rozwój wiary.

Kontakt ze słowem Bożym i wynikająca z niego konieczność uczenia się i praktykowania modlitwy indywidualnej zwraca uwagę na fakt, że szczytem głoszenia słowa Bożego w Kościele jest liturgia. Na związek pomiędzy studium Biblii i życiem sakramentalnym wskazują respondenci, według nich treści biblijne wpłynęły na pogłębienie ich życia sakramentalnego. W odpowiedziach najwyraźniej występują związki zachodzące pomiędzy odkrywanymi w Biblii treściami a Eucharystią. Jest to ważna kategoria zależności, gdyż w sakramentach Kościoła, a w szczególności podczas sprawowania Eucharystii widoczne jest uświęcające działanie Boga³⁹. Najczęściej (32,7%) wybierana odpowiedź: *staram się z większą uwagą śledzić teksty Pisma Świętego czytane podczas Mszy św.*, ukazuje, że poznane treści biblijne są istotne dla uczestnictwa we mszy św. Ponad 14% respondentów przyznaje, że dzięki studiowaniu Biblii odkrywa nowy wymiar Eucharystii. Drugim sakramentem,

³⁶ KKK 2558-2565.

³⁷ A. D u r a k, *Formacja liturgiczna dzieci przez Eucharystię*, „Horyzonty Wiary” 7(1996)3, s. 73.

³⁸ KKK 2726.

³⁹ A. H a j d u k, *Obecność i działanie poprzez znaki*, w: *Jezus działa i zbawia. W drodze do Emaus. Podręcznik metodyczny do religii dla II klasy gimnazjum*, oprac. Z. Marek, Kraków: WAM 2000, z. 1, s. 7.

do którego dorośli odnoszą skutki uczestnictwa w edukacji religijnej, jest sakrament pokuty i pojednania. Na uwagę zasługują liczne korelacje, w jakie wchodzi z innymi alternatywami odpowiedź: *studiowanie Biblii skłoniło mnie do spowiedzi*. W zależności dodatnie (wskaźnik Q-Kendalla $> 0,8$) z innymi odpowiedziami wchodzi aż 13 razy. W odniesieniu do decyzji skorzystania z sakramentu pokuty może to wskazywać, że chodzi o wrażliwość sumienia w ocenie relacji z innymi ludźmi, zwłaszcza najbliższymi i odnalezieniem swojego miejsca w świecie. Eucharystia i pokuta to dwa sakramenty, z których wierzący dorosły korzysta wielokrotnie w życiu i dlatego można przypuszczać, że ogólne sformułowania dotyczące sakramentów (np. potrafię korzystać z sakramentów, czy uczestniczę świadomie w sakramentach) odnoszą się głównie do tych dwóch.

Odkrywane treści religijne pomagają dorosłemu nie tylko w pogłębianiu życia religijnego, ale także w optymalnej realizacji zadań, z którymi przychodzi im się zmierzyć w poszczególnych okresach jego dorosłości. Jest to możliwe dzięki temu, że zdobyta wiedza poszerzyła ich horyzonty poznawcze poza obszary religijne. Respondenci przyznają, że zmieniła się ich samowiedza i samoocena oraz rozwinęły cechy osobowości, takie jak wytrwałość, cierpliwość, pokora, dociekliwość. Proces kształtowania własnej osobowości wymaga rozwijania, a jednocześnie zakłada zdolność autorefleksji. W rozumieniu dorosłych uczestników edukacji religijnej u jej podstaw leży przekonanie o potrzebie stałego rozwoju (26%). Być może dlatego aż 21,4% respondentów deklaruje, że zastanawia się nad uczestnictwem w edukacji ze względu na swoje potrzeby, zainteresowania i możliwości, a nie pod wpływem czynników zewnętrznych. Deklarują oni (14,5%) również, że wiedza religijna skłania do rewizji własnego życia. Należy też zauważyć, że dorośli odczuwając potrzebę rozwoju, jednocześnie oczekują wsparcia w tym procesie i widzą w nim ważną rolę edukacji⁴⁰. Wręcz przyznają edukacji miejsce priorytetowe we wspomaganiu dorosłego w radzeniu sobie z wyzwaniami codzienności⁴¹.

⁴⁰ Świadczy o tym szczególnie korelacja pomiędzy odpowiedziami: [studiowanie Biblii – przyp. A.W.] *uświadamia potrzebę stałego rozwoju*, koreluje (wskaźnik Q-Kendalla +1) z odpowiedzią: *Nie mogę znaleźć interesującej mnie tematyki religijnej – szczególnie biblijnej – w innych formach edukacji religijnej, w których uczestniczyłam/em*.

⁴¹ Pokazują to liczne zależności, w jakie wchodzi z innymi odpowiedziami skutek edukacji religijnej wyrażony stwierdzeniem: *Nie ulegam pokusie fragmentaryczności*.

Skutki studiowania Biblii dla rozwoju osobowościowego wskazane przez dorosłych uczestników edukacji pokazują, że treści religijne wspomagają dorosłego w kształtowaniu jego osobowości. Zdobywaniu wiedzy religijnej towarzyszy refleksja nad obrazem siebie. Biblia jako źródło treści wiary staje się podstawą samowiedzy i samooceny dorosłego oraz źródłem inspiracji do podejmowania działań związanych z korektą dotychczasowych postaw. Spostrzeżenie to staje się również wyzwaniem dla odpowiedzialnych za formację duchową i religijną dorosłych. Bogactwo przedstawionych powyżej skutków świadczy o tym, że proces kształtowania własnej osobowości domaga się oparcia go na rzetelnej wiedzy również religijnej.

Respondenci wskazują też na potrzebę integracji swojego życia wokół określonego systemu wartości, z wyraźnym akcentem na wartości religijne i rodzinne. Deklarują, że podejmują wysiłki, by przesłanie biblijne szerzyć wśród najbliższych (43,9%). Uznają, że wiedza religijna umacnia więzy rodzinne (34,3%) i stanowi temat wspólnych rozmów (38,6%). Osiągnięcia w tym zakresie pomagają w odnajdywaniu własnego miejsca w społeczności dorosłych, a w konsekwencji prowadzą do budowania nowych relacji z innymi i zmiany w postrzeganiu rzeczywistości. Sami respondenci nie ograniczają skutków podejmowanej edukacji, w zakresie relacji z innymi, do osób z najbliższego kręgu rodzinnego. Stwierdzają, że wiedza religijna i pogłębiona w jej wyniku wiara pozwala łatwiej odnaleźć się w świecie (35,7%) oraz rodzi świadomość, że „odrobina dobrej woli wystarczy, by świat stawał się lepszy” (37,1%). Ich wypowiedzi wskazują na ścisły związek aktywności respondentów w obszarze różnych zadań dorosłości z poznawanymi treściami religijnymi. Świadczy to o refleksji nad związkami treści religijnych z życiem wiarą na co dzień.

PODSUMOWANIE

Ponowoczesność ze swoimi walorami i niedostatkami odkrywa przed dorosłym potrzebę i konieczność edukacji religijnej. Człowiek wierzący, stając wobec zadań dorosłości, może w źródłach swojej religii poszukiwać wsparcia w ich realizacji. W polskiej rzeczywistości najczęściej jest to odwoływanie się do religii chrześcijańskiej. Edukacja religijna, przekazując dorosłemu wiedzę o źródłach treści religijnych, wspomaga go w odnajdywaniu właściwego sobie miejsca w świecie.

Kształcenie religijne dorosłych w Kościele katolickim ma swoją wielowiekową tradycję. Podstawowym źródłem treści kształtujących chrześcijanina była w Kościele pierwszych wieków, i jest także współcześnie, Biblia. Poznawanie tej księgi, która dla chrześcijan jest słowem Boga, zaspokaja zarówno potrzeby poznawcze, emocjonalne, jak i społeczne. Treści religijne są obecne w wielu obszarach życia dorosłego. Dzięki nim dorosły pogłębia swoje życie religijne, rozwija relacje z innymi ludźmi, dokonuje samooceny swoich zachowań i w nowy sposób postrzega rzeczywistość, w której żyje.

BIBLIOGRAFIA

- Delors J., Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji ds. Edukacji dla XXI wieku, pod przewodnictwem J. Delorsa, Warszawa: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich 1998.
- Giguere P., Dorosły człowiek, dojrzała wiara, Kraków: M 1997.
- Illeris K., Trzy wymiary uczenia się. Poznawcze, emocjonalne i społeczne ramy uczenia się, Wrocław: Dolnośląska Szkoła Wyższa 2006.
- Jaworski R., Człowiek religijny – kryteria dojrzałości. Analiza psychologiczna, w: „Fides et ratio”. W poszukiwaniu ideału człowieka XXI wieku, red. I. Mroczkowski, E.A. Wesołowska, Płock: Novum 2001.
- Marck Z., Biblia w katechetycznej posłudze słowa, Kraków: WAM 1998.
- Marck Z., Podstawy i założenia katechetyki fundamentalnej, Kraków: WAM 2007.
- Marck Z., Podstawy wychowania moralnego, Kraków: WAM 2005.
- Milerski B., Religia w społeczeństwie pluralistycznym, w: Elementy pedagogiki religijnej, red. B. Milerski, Warszawa: ChAT 1998.
- Półturzycki J., Wskazania dla edukacji ustawicznej w raporcie komisji Delors’a: learning: the treasure within, uczenie się – nasz ukryty skarb, w: Kształcenie ustawiczne – idee i doświadczenia, red. Z.P. Kruszewski, J. Półturzycki, E.A. Wesołowska, Płock: Novum 2003.
- Tillich P., Dynamika wiary, Poznań: „W drodze” 1987.
- Walulik A., Edukacyjne wspomaganie dorosłych w refleksji nad życiem, Kraków: WAM 2012.
- Walulik A., Moderacyjne i synergiczne kształtowanie dorosłości. Propozycja typologii modeli znaczeń wiedzy religijnej na przykładzie Korespondencyjnego Kursu Biblijnego, Kraków: WAM 2011.

BELIEF AND RELIGION IN LIFELONG LEARNING

S u m m a r y

Postmodernity with its virtues and shortcomings reveals before the adults the need and necessity of religious education. The sources of religion support people to implement tasks of adulthood. In the Polish reality, it is usually referring to the Christian religion. Religious education for adult generally provide knowledge about the sources of religious. The knowledge helps them in finding a proper place in the world.

In the Catholic Church the religious education for adult has its own centuries-old tradition. Their the main source is Bible. Exploring the Bible, people can deepens their religious life, developing relationships with other people, makes evaluation of their behavior and look their life reality in a new way.

Słowa kluczowe: całożyciowe uczenie się, poznanie wiary, dorosły uczący się.

Key words: lifelong learning, knowledge of the faith, adult learner.